
VE RI
TAS

3 Hungary

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XIII.

A POLGÁRI PERES ELJÁRÁS REFORMJA.

D: NAGY DEZSŐ FELOLVASÁSA.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1883.

A Magyar Jogászegylet igazgató választmányának tagjai:

Elnök: *Csemegi Károly,* curiai tanácselnök;

alelnökök: *Manojlovits Emil,* curiai biró, *Dr. Környey Ede,* ügyvéd;

titkárok: *Dr. Dell'Adami Rezső,* ügyvéd, *Dr. Fayer László,* ügyvéd;

ügyész: *Dr. Siegmund Vilmos,* a budapesti ügyvédi kamara titkára;

pénztárnok: *Dr. Szivák Imre,* ügyvéd;

könyvtárnok: *Dr. Tarnai János,* ügyvéd;

választmányi tagok: *Dr. Beck Hugó,* ügyvéd, *Czorda Bódog,* curiai biró, *Daruváry Alajos,* curiai tanácselnök, *Dr. Herczegh Mihály,* egyetemi tanár, *Dr. Győry Elek,* a budapesti ügyvédi kamara ügyésze és orsz. képviselő, *Dr. Herich Károly,* miniszteri osztálytanácsos, *Hodossy Imre,* a budapesti ügyvédi kamara elnöke és orsz. képviselő, *Perczel Béla,* curiai másodelnök, *Szentgyörgyi Imre,* curiai biró, *Dr. Teleszky István,* ügyvéd és orsz. képviselő; *Tóth Elek,* királyi táblai tanácselnök, *Dr. Vécsey Tamás,* budapesti egyetemi tanár.

A

POLGÁRI PERES ELJÁRÁS

REFORMJA.

Dr. NAGY DEZSŐ FELOLVASÁSA.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1883.

A MAGYAR JOGÁSZEGYLET 1883. OCT. 13-IKI TELJES-ÜLÉSE.

Napirenden van dr. NAGY DEZSŐ előadása «a polgári peres eljárás reformjáról»:

Nagy merészség ma, polgári perjogunk reformájáról értekezni, mert a jelszót: szóbeliség, úgy is tudja mindenki. Szakférfiaink közűl pedig a legjelesebbek annyit írtak és beszéltek már e tárgyról, hogy újat mondani talán nem is lesz lehetséges.

S ha mégis merészkedtem ezen annyiszor bolygatott tárgyat a tisztelt Jogász-egylet elé hozni, erre egyedűl az bátorított fel, hogy az e kérdésről szóló munkák mind egyoldalú irányban mozognak. Rendesen a panaszok és vádak egész sorozatával nyílnak meg, hogy miért nincs szóbeli nyílvános és közvetlen eljárásunk. Bizonyos, a törvénykezési miseriák nyomása alatt támadt elegikus hangulat vonúl rajtuk keresztűl. Még veterán tudósunk TÓTH LŐRINCZ sem képez kivételt, «öreg jurista létére» is «a költő szavaival» kezdte a törvénykezési rendtartás reformjáról tartott akadémiai értekezését: «Napok jőnek, napok mennek, de búnk csak nem távozik». Bőven ontják a vádakat a szóbeliség ellenzőire, neki mennek az írásbeli eljárásnak s megvetőleg ócsárolják azt, míg a szóbeliséget az unalomig dicsőítik. Évtizedek óta folytatják ebben a rendszerben az elkeseredett harczot: és e mai napig semmi eredmény. A nagy közönség csodálkozik és az írók bosszankodnak, hogy dicsőítéseik nem hatnak, vádjaik nem sújtanak. Nem, mert maguk beismerik, hogy a szóbeliségnek komoly ellenzője tulajdonképen nincsen is, sőt hogy kivétel nélkül mindenki sürgeti «ezen dicső rendszernek — mint egy jeles tudósunk nevezi — mielőbbi életbe léptetését.» És épen ez sújtó kritika az illetőkre, beismerése

ez annak, hogy képzelt ellenfelekkel viaskodnak, hogy szélmalom harczot folytatnak.

Hol van tehát az a láthatatlan hatalom, melyen annyi nemes törekvés hajótörést szenvedett. Ha hasznos munkát akartak volna végezni perjogi iróink, úgy legelső sorban a komoly ellenséget kellett volna felkeresniök és ezzel szembe szállaniok. De ők e helyett újra és újra egész chablonszerűséggel sorolgatták fel több-kevesebb frázis kíséretében a szóbeliségnek és írásbeliségnek qua elvnek százszor hallott előnyeit és hátrányait, végre a szóbeliség előnyére concludáltak. S mi lett ennek a következménye. Az hogy e kifejezések üres jelszavakká váltak. Nagy közönségünk, úgy a jogász mint a laikus, megszokta az írásbeliség alatt valami olyant érteni, mely egy rosz használhatatlan intézmény, mely minden igazságügyi nyomorúságnak az oka, mely akadálya minden életrevaló reformnak, melynek kiirtása épen ezen okoknál fogva mindenkinek leghőbb vágyává érlelődött. Szóval, a kedélyeket tökéletesen előkészítették a szóbeli eljárási forma meghonosítására; de nem az értelmet. Jogászközönségünk nagy tömege ma még távolról sem tudja azt, hogy a szóbeliség alatt mit is óhajt ő tulajdonképen. A hány nálunk az ember, a puszta jelszó után indúlva annyi többé-kevésbbé hamis fogalmakat alkot magának róla. Mindegyik construál magában egy egyéniségéhez mért szóbeli eljárást, s midőn jobban meggondolva a dolgot, belátja, hogy az a gyakorlatban bajosan lenne kivihető, kimondja a sententiát, hogy még nem vagyunk érettek a szóbeli eljárásra.

Sem a nemzetiségi kérdés, sem a polgári törvénykönyv hiánya, sem a dolog pénzügyi oldala, hanem igen is ebben a hamis gondolatkörben való elmélyedés képezi az úgynevezett szóbeli eljárásnak legelső akadályát, az ügy számbavehető komoly ellenségét. Ennek leküzdésénél várt volna hasznos feladat perjogi iróinkra; nekik első sorban a nagy közönséget kellett volna e hamis gondolatkörből kiemelni. De ők e helyett még táplálták azt, s habár öntudatlanúl, az épen elősegiteni kivánt jó ügy diadalát évekkel dobták vissza, a védelmezett ügy ellenségeivé szegődtek.

Nehéz szívvel teszem, de ki kell mondanom, hogy e tekintetben az első jogász-gyűlés és az ezt követők sem alkotnak

kivételt. FEUERBACH és MITTERMAIER munkái képezték a forrást, melyből perjogi íróink a szóbeli eljárás ismeretét merítették. Kritika nélkül fogadták el és reproducálták az itt demonstrált elveket és tételeket, mohón szívták be azt a ferde szellemet, mely akkor, midőn a mi íróink a hatvanas és hetvenes években a szóbeliség mellett síkra szállottak, már Németországban régen lejárta magát, akkor midőn Németországban FEUERBACH és MITTERMAIER-féle munkákat már senki sem írt többé.

FEUERBACH és MITTERMAIER-nek a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosságot tárgyazó munkái e század elején iródtak, s ezen időknek a német jogélet terén nyilatkozó forrongó tisztulatlan eszméinek szellemi bélyegét viselik magukon. Valamint a magánjog terén a Code Napoleon volt az, mely a német jogászokat lethargiájukból felrázta, hasonló szerepet teljesített a Code de Procédure Civile az alaki jog terén. Az elsőnél Savigny egy világra szóló mozgalmat indított meg. Az alaki jog terén a megindúlt mozgalom egy cseppel sem volt csekélyebb jelentőségü, csakhogy itt kevesebb volt a zaj; ide is elhatottak a történeti iskola által megindított harcz hullámcsapásai, de ezek hatása más irányú volt. Itt nem annyira két ellenséges tábor állott egymással szemben, mint két ellentétes eszme, melyek ugyanazon személyekben viaskodtak a győzelemért; a skepticismus bizonyos neme jellemzi a németek e korbeli perjogi íróit. Figyelmüket oszthatatlanúl a Code de Procédure Civile felé fordították, tudományos vizsgálódás tárgyává tették, bonczolták, bírálták; s míg gyakorlati használhatóságát és észszerű constructióját beismerni voltak kénytelenek, ellenszenvüket iránta el nem titkolhatták; visszariadtak az eszmétől, hogy ezen az idegen hatalomtól reájuk octroyált rendszer az igazi. Ez ellenszenvet még a történeti kutatásokban tett azon felfedezés sem győzte le, hogy a Code de Procédure Civile sokkal inkább nevezhető germánjogi alkotásnak, mint a német írásbeli per, a «Gemeiner deutscher Civilprocess».

FEUERBACH-nak különben sok érdemekkel bíró munkájában (Betrachtungen über Öffentlichkeit und Mündlichkeit der Gerechtigkeitspflege. Gieszen 1821.) élénk nyomai találhatók e skeptikus önküzdelemnek. A 62-ik lapon egy másfél ezer évvel ezelőtt Francziaországban megtelepedett és egészen elfranczia-

sodott germán fejedelmi család sarjadékáról tesz említést, ki nemzetségfáját egészen Chlodvig királyig felvíve, követeli, hogy régi czímeibe és méltóságába visszahelyeztessék. «Mi mindenféle ellenkezésekkel kellett volna találkoznia ezen idegennek — mondja FEUERBACH — a kinek egyetlen egy csepp német vér nem folyt többé ereiben, a ki előtt a német szokások annyira idegenekké lettek, a kin a napoléoni szellemnek eléktelenítő hatása oly igen szembetünö? Mit lehetne jogosan gondolni a németekről, ha a nélkül, hogy annak a német törzsnek magában Németországban utána néznének, őt egyszerű beszédei után jó hiszeműen, hiszékenyen fogadnák s magukat mindjárt ama franczia szekere elé fognák, hogy vele mint az újonan feltalált német honfival örömrivalgások között vonúljanak be Németországba?»

A czélzás félreérthetetlen, amaz elfrancziásodott német potentát nem egyéb mint a Code de Procédure Civile. A kétkedés és habozás hasonló élénk kinyomata jellemzi FEUERBACH egész első kötetét, mig a két évvel későbben megjelent második kötetben a franczia polgári perrendtartás észszerű álláspontját akaratja ellenére beismerni kénytelen.

Ugyanaz az alaphangja MAURER művének (Geschichte des altgermanischen und namentlich altbayerischen öffentlich-mündlichen Gerichtsverfahrens. Heidelberg, 1824). «Leghőbb kívánságom — mondja bevezetésében — hogy mint egyébben, úgy e téren is (t. i. a törvénykezési rendtartásban) az idegentől szabadúljunk, s a honihoz, természetesen szükségleteinknek és változott viszonyainknak megfelelőleg visszatérjünk; annyival inkább pedig, mert nemzeti eljárásunknak a mai titkosságon és íráson alapúló perrendtartásunk (t. i. a Gemeiner deutscher Civilprocess) felett, kétségtelen előnyei vannak, a mit mindenki, ki e kettőt nemcsak fölületesen, de alaposan ismeri, készséggel elismer. Ebből azonban épen nem következik, hogy én talán a franczia eljárást mint a bölcseseg netovábbját akarnám dicsőíteni; de meg a franczia rendszer elfogadása nem is adná nekünk vissza a honit és nemzetit, ez által csak idegent cserélnénk idegenért. Mert ámbár a franczia per még mindig ősgermán alapon áll, de az a franczia népnek szükségleteihez képest és annak szellemében fejlesztetett, elannyira, *hogy az ősnémet*

kitünő alapeszméket leszámítva, a mi szükségleteinknek és szellemünknek igen kevéssé felelne meg.»

E nyilatkozat még érdekesebb, mint Feuerbach-é. Benne a történeti iskola ellentmondásai a legeclatánsabbúl tükröződnek vissza. Minden esetre közeledés a franczia rendszer elfogadása felé, de még mindig haboz s megállapodásra nem jut.

Mittermaier már sok tekintetben emancipálta magát az előbb idézett két író annyira hangoztatott, a nemzeti történeti iskola bélyegét magán viselő chiméráitól. Erre mutat már 1822-ben Bonnban megjelent művének czíme is: «Der gemeine deutsche bürgerliche Civilprocess in Vergleichung mit dem preussischen und französischen Civilverfahren, und mit den neuesten Fortschritten der Processgesetzgebung». Nem az ősgermán jellegre fekteti többé a fő súlyt, nem attól teszi függővé valamely perrend hasznavehetőségét, hanem vizsgálja annak a politikai intézményekkel való összefüggését; kíméletlen kezekkel rántja le a leplet a közönséges német perjogról, melyben a római jog tételei gépiesen, sokszor megforditott értelemben alkalmaztattak. Elismeréssel nyitatkozik a franczia perrendről, mely szerinte hosszú időn át fejlő törvényszéki szokásnak gyümölcse és tiszteletre méltó jurisprudentiának műve. Mittermaier mindennek daczára a legélesebb támadásokat intézi a franczia eljárás ellen; jól indult okoskodása a skepticismusban vész el s semmi positiv eredményre nem jut.

A legrationabilisabb álláspontot Holzschuher foglalta el a Németországban és ennél fogva nálunk is oly kevéssé méltányolt és olvasott művében: «*Der Rechtsweg*». Neki volt bátorsága a nemzeti történeti iskola chimeráival szembe szállani, a minek egyedül köszönheti, hogy érdemei korában elismerésre nem találtak, de más részről azt is, hogy az utókor mind a tudomány, mind a törvényhozás terén igazat adott neki, midőn az általa kijelölt útra léptek. «Műve» — mint előszavában mondja — «azon az észleleten alapul, hogy a perjog terén a szóbeliségnek *fél* akarása nem javuláshoz, hanem roszabbodáshoz vezet». Ő már ekkor okúlt a félszeg törvényhozások példáin; épen ezért szerinte «a szóbeliséget *egészen* kell akarni, minden következményeivel, s a törvényhozásnak magát minden lényeges pontban *a franczia per rendszeréhez, mint követendő mintához*

kell tartania». «E czélból a tudománynak összehasonlító kritikát kell gyakorolnia, a tudományt az élettel szorosabb kapcsolatba hozni.» Morstadt-ot idézve, határozott álláspontot foglal el: «A francia per, anyagára nézve, legalább is van olyan jó, mint a német; a mi pedig formáját illeti, hasonlíthatatlanúl rövidebb és szabatosabb: «Bis dat, qui cito dat!» Gyors igazságszolgáltatás nélkül nincs hitel, hitel nélkül nincs forgalom, forgalom nélkül nincs jólét».

Holzschuher fölfogása szerint tehát nem az az irányadó, hogy vajon elfrancziásodott-e Chlodvig-nak amaz utóda, hogy az ős-germán alapelvek mennyiben maradtak fen tisztán és mennyiben saturálódtak franczia eszmékkel; ő egyedül a változott viszonyokat, a kor gazdasági igényeit és politikai irányát tartja szem előtt; jobb egy már helyesnek bizonyúlt alapot elfogadni, mint a szerencsétlen kísérletek örvényébe taszíttatni. Holzschuher szava pusztába kiáltott szó volt. A történeti iskola nemzeti szellemmel telített ábrándképei után vakon futott s sehol sem követett el nagyobb hibákat, mint a perjog-tudomány terén, a honnan azok ismét a tudományt nyomon követő törvényhozásokba származtak át. Érdekes és tanúlságos lélektani processus az, a melyen mindkettő keresztülment és a mi beható megfigyelésünkre első sorban érdemes, mert nálunk is, hol a tudomány ugyanezekből a szellemi művekből táplálkozott, hasonló beteges tünetek mutatkoznak.

Midőn a német jogászok a napoléoni hódítások következtében a franczia perrendet megismerték, ez egy új világot nyitott meg előttök; figyelni kezdtek, s legelső sorban az ezzel szembe állított «Gemeiner deutscher Civilprozess» képtelenségeit és hasznavehetetlenségét ismerték föl, osztatlan érdeklődéssel fordultak tehát a Code de Procédure Civile felé; de midőn a helyes nyomra e módon rátaláltak, azonnal egy *ősi* levetközhetlen hibába estek, és ez az ő mindent általánosítani akaró törekvésük. Maga Mittermaier kegyetlenűl megrótta ezen általa oly találóan jellemzett generalizáló hajlamot. «A közönséges német perjogban is», mondja a többi közt, «a roszúl alkalmazott philosophálás, construálás, kapcsolatban az oly gyakran helytelenített generalizálással okozta a legnagyobb hátrányokat. Nem törődve a forrásokkal új fogalmakat teremtettek, a melyek ha a meg-

levő törvényes következetes rendszerhez nem illettek, új törvények szerkesztésénél érvényesítették azokat.»

Midőn tehát a német jogtudósok a francia perrendet kezeik közé kapták, legelső dolguk volt vele olyant mivelni, a mi a franciáknak soha sem jutott eszökbe: kezdték általánosítani, elveit kutatni, azokat elvonni s tudományos alakban formulázni. Látták, hogy a francia eljárásban az ügyvédek nyilvános audience-ban plaidiroznak, a mi az előadót fölöslegessé teszi; ennél fogva elnevezték a francia pert *szóbeli, nyilvános* és *közvetlennek* (mündlich, öffentlich, unmittelbar); ennek nyomán rögtön megalkották a következő fogalmakat: «szóbeliség», Mündlichkeit; «nyilvánosság», Öffentlichkeit; «közvetlenség», Unmittelbarkeit.

Közbevetőleg legyen fölemlítve, a németek ezen fölfedezéséig maguk a franciák sem tudták, hogy az ő eljárásuk szóbeli, közvetlen és nyilvános, helyesebben mondva nem ismerték e hármas elvet. Ők ismerték az «audience» nyilvánosságát, de nem az eljárásét (az eljárás egyéb része: tanúhallgatás, tanácskozás stb. titkos); az ügyvédek az audience-ban élőszóbelileg terjesztik ugyan elő a bírónak az ügyet, de nem ismerik magának az eljárásnak szóbeliségét, a melynek nagyobb része írásbeli; a közvetlenség pedig mint fogalom is teljesen ismeretlen előttök. Jó részben így van ez ma is. A legújabban megjelent franczia perrendtartási munkák még most sem vesznek tudomást e szentháromságot képező elvről, mint olyanról, a melyen az eljárás hasznavehetősége megfordul. A gyakorlat emberei meg el sem akarják ismerni, hogy az ő eljárásuk szóbeli, nyilvános vagy közvetlen. Midőn Párisban Maitre Clériot-nál, a franczia főváros egyik legelőkelőbb avoué-jánál azon óhajomat fejeztem ki, hogy irodájában a szóbeli eljárást közvetlenül a gyakorlatból szeretném megismerni, bámulva kérdezé tőlem: miféle szóbeli eljárást? mert hiszen, mint itt az irodában látja uram (12 irnok volt), nálunk is eleget írnak.

Visszatérve a németekre, midőn ők ama hármas elvet megalkották, rögtön mélyebb vizsgálódás tárgyává tették azt. Az uralkodó nemzeti történeti iskola szellemében a «napoleoni intézmények által eléktelenített franczia perrend»-et bizonyos magas megvetéssel bonczolgatták, mint a melyben amaz elveknek

csak torz alakjai lelhetők föl, melyek a maguk tisztaságukban csak az ős-germán perben ragyognak: mintha csak a «Schöffen», «Rachimburgi» és a «Schelten» intézményét akarták volna új életre ébreszteni. Olyan perrendet kell tehát alkotni, melyben az a hármas ős-germán perrendtartási elv a maga tisztaságában megvalósulhasson, ha mindjárt az őserdők valamely terebélyes cserfájának árnyékába kellene is áttenni a törvényszéki üléseket.

Megindult a puszta jelszavak után való alkotás fanaticus mozgalma. Mi volt nekik a franczia eljárás századok folyamán képződött s gyönyörűen kikerekített constructiója; különbet tudnak ők abstract elveik alapján az ő iróasztaluk mellett kidolgozni. A német processualistákat — mint GRIESINGER mondja — valóságos föltalálási düh fogta el. Az 1827. évi bajor javaslat szerkesztője egyenesen úgy nyilatkozott, hogy ő ott az eljárás szóbeliségének a franczia eljárás rendszerétől ég és földtávolságnyira elütő faját állította föl. «Ég és föld különbség», jegyzi meg reá HOLZSCHUHER, «egy közös pontban való találkozás daczára? Tehát ismét egy újabb szerencsétlen experimentum».

E szóbeli perrendtartás-codex gyártók az által véltek leginkább eleget tenni nemzeti büszkeségüknek, ha a franczia eljárásból elvont hármas ős-germán elvet a közönséges német per keretébe, mint Procrustes nyoszolyájába beszorítják. Nem vették észre, hogy a franczia eljárásnak legfőbb előnye annak egész constructiójában rejlik; nem vették észre, hogy a három elv beerőszakolásával vagy a német közönséges per rendszerét robbantják szét, vagy ha *az* marad, akkor meg amaz elvek nem érvényesülhetnek soha. E ferde alkotású perrendben azután a remélt szóbeli eljárás helyett olyan valamit kaptak, mely szóbeli épen nem volt, de a mely az írásbeli pernél szükséges, azt azonban nehézkessé tevő garantiák mellőzése által az igazságszolgáltatás menetét minden tekintetben retrográd irányba terelte.

Értekezésem czélján túl esnék e szörnyszülött perrendcodexekkel foglalkozni, gomba módra keletkeztek s enyésztek. Több mint félszázadon át lidércznyomás gyanánt nehezedett az a hármas ősgermán elv a német processuálistákra; a sysiphusi kőhengergetés meddő munkáját végezték ezen idő alatt, míg végre annyira jutottak, hogy a tévúton járó eszmék annyira a mennyire tisztázódtak, de nem egészen, mert nyomai még az új

birodalmi perrendben is feltalálhatók, a mit a gyakorlat emberei igen jól tudnak és sokszor keservesen éreznek. Vissza fogok reájuk térni, de most lássuk magunkat.

1861-ben politikai és igazságügyi viszonyaink bizonyos tekintetben analogok voltak azokkal, a melyek a napoleoni hódítások megszünte után Németországban uralkodtak. Ők is, mi is az ősi, elavult helyett a hódító kegyelméből a kor viszonyainak megfelelő törvénykönyveket kaptunk úgy az anyagi mint az alaki jog terén. Az idegen járom lerázása után a két nemzet, jellemének megfelelőleg egészen más irányban járt el. A magyar több politikai emelkedettséget, a német több gyakorlati érzéket árult el. Mi beismertük, hogy az osztrák polgári törvénykönyv és perrendtartás jobb a réginél, sőt hogy épen nélkülözhetetlen, de nem kellett, mert osztrák volt, mert az absolut kormánynak ránk oktroyált intézményeit nem akartuk törvényesíteni. A németek nem győzték eléggé ócsárolni a Code Napoleont és a Code de Procédure Civilet, de azért nem váltak meg tőlük, mert mindkettőt hasznos intézménynek tartották. Az ócsárlással nemzeti hiúságuknak tettek eleget, a megtartással pedig nemzeti szükségleteiknek. A hiúság és önigazolás volt a rugója Németországban e század elején a perjog terén folytatott összes tudományos munkálkodásnak. Ki akarták mutatni, «hogy ők csak azért tartották meg a különben nem sokat érő Code de Procédure Civilet, mert az amaz ős-német,— bár a francziák előtt ismeretlen alapelvekre van épitve». Valóságos tendentiosus tudományoskodást űztek, hogy milyen eredménynyel, azt már tudjuk.

És a mi perjogi iróink nem ismerték ezt a tendentiát, felültek ama hármas ős-germán elvnek s innen hirdették *azt* a magyar jogász világnak, mint az összes igazságügyi miseriák elleni csalhatatlan remediumot és utolsó refugiumot. És itt meg a magyar jogászok ősi hibája ütötte fel fejét. Feuerbach és Mittermaier mondotta, tehát megdönthetlen igazság. *Nem* kutatták azután, hogy első sorban a franczia intézmények elleni gyülölet vezette emez irók tollát, s hogy úgy nincs szükségünk, de nem is szabad utánuk indulnunk. Merítettek onnan, hol közelebb érték, a forrásig azonban a hol a tiszta víz bugyogott, elmenni restellték.

Kinálták ők elveiket a törvényhozásnak is, ez azonban

egészséges érzékével kiérezte azt, hogy a kinált árú nem valódi s ennélfogva nem éri meg azt a sok dicséretet, melyet agensei reá pazarolnak. A jogügyi bizottság 1868. október 4-én beterjesztett jelentésében meglehetős nyersen utasította azt vissza: midőn kimondta, hogy «az európai értelemben vett szóbeliség és közvetlenség eszméjével a hazai jogtudomány még nem foglalkozott eleget», azaz látatlanba nem akar venni semmit.

Máshol próbáltak tehát szerencsét, az első magyar jogászgyűlésnek tálalták fel az ősgermán elveket, és ez elég meggondolatlan volt reá menni a lépre, de még sem egészen, egy kissé sokalta a hármat, megcsonkította a szentháromságot és csak a szóbeliséget és nyilvánosságot tartotta meg. Mintha csak a germán befolyástól való függetlenségét akarta volna ez által demonstrálni. Mindenesetre még így is gyenge ellentállási képességet tanusított a német kulturával szemben.

Ezzel a magyar jogászgyűlés is reá lépett arra a tévútra, melyet a germán álhiúság — bár nem a mi számunkra — készített. Az útvám drága volt, és ezt a következő jogászgyűlések fizették meg botlásaikkal.

Ha az első jogászgyűlés elfogadta a szóbeliség és nyilvánosság elvét, felmerült a további kérdés, hogy most már mit csináljanak velük, mire és miképen használják azokat. A harmadik jogászgyűlésnek jutott ki a szerencse ezeket a kérdéseket megvitatni.

A következő két kérdést tűzték tehát ki: 1. «Kötve legyen-e a biró szigorúan a felek által allegált bizonyitékokhoz, vagy oly bizonyitékot is állapithasson meg, melyet a felek nem ajánlottak; (ez, mint később kitünt, a bizonyitékok szabad méltatásának kérdése volt)»; 2. «a szóbeliség elvén alapuló perrendtartásban engedtessék-e tér az előiratoknak? mily mérvben és minő hatálylyal?»

A logika semmi esetre sem helyes, sőt mondhatnánk megfordított. A jogászgyűlés előbb keresett eszközt és azután gondolkozott annak czéljáról, és a mi a legkülönösebb és méltán leverő, a czéllal nem volt tisztában. A bizonyitékok szabad méltatásának kérdése felett a többség *napirendre tért*. A másik kérdésre való határozatában pedig kimondotta, hogy a peres előkészítő «periratok váltása a legszükségesebbig (nem is a

szükségesig) leszállított számban megengedhetők ugyan, de azok a per érdemének elbírálásánál *figyelembe nem vehetők*».

Az eszmezavar itt már tetőpontjára hágott, a szóbeliség magáért kell, csakhogy nekünk is legyen ilyen, és azon kell lenni, hogy ez az ős-germán elv — már hogy mi czélból, azt tudni nem lehet, — minél tökéletesebben hajtassék keresztül. Ha FEUERBACH, MITTERMAIER, MAURER és társaik erről tudhattak volna, bizonyára elégedettnek érzik magukat. Ha pedig ezek a határozatok egy törvényhozási műben életet nyertek volna, bizonyára mi hozzánk jönnek a hármas ős-germán elvet tanulmányozni.

Ez a sajnos következménye az egyoldalúságnak. Ha jogászaink ama német munkákat nem olvassák, vagy ha olvassák is, de nem adnak reá semmit, hanem az egyszerű hamisítatlan észt kérdezik meg, akkor a felvetett kérdések minden valószínűséggel következő sorrendben követendik egymást: 1. Szükséges-e, hogy a biró ítéletében az anyagi igazságot lehetőleg megközelítse; e felett azt hiszem nem is lett volna vita. A második kérdés: szükséges-e czélból a bizonyítékok szabad méltatási rendszere? E felett talán már lett volna vita, de e sorrendben kitüzve bajosan térnek felette napirendre, az igenlő felelet pedig semmi esetre sem marad el. A harmadik kérdés az, hogy az eljárásnak milyen rendszere szükséges ahhoz, hogy a bizonyítékok szabad méltatásának rendszere érvényre emelkedjék. — Ezt pedig, tisztelt Jogászegylet, azzal az egy szóval: «*szóbeli*» eldönteni nem lehet, de még mind a három ősgermán elvvel sem, és végűl még annak declarálásával sem, hogy az előkészítő periratok a legszükségesebbig megszorítandók és figyelembe nem vehetők. Nem olyan dolog ez, melyet a puszta jelszavak után induló pár sornyi enunciátumban eldönteni lehet. Mind az írás, mind az élőszó egy-egy hatalmas technikai eszköz, mindkettőnek meg van a maga rendeltetése és helye. És épen ezt kikutatni, megállapitani feladata egy komoly törekvésű processualistának. Ez a kérdés száz más kérdést foglal magában, melyeket egyenként lehet és kell vita tárgyává tenni. Nyolcz jogászgyűlés volt már és az úgynevezett szóbeli eljárásnak legvitálisabb kérdései még csak szóba sem hozattak. Ezért igaza volt az 1868. évi jogügyi bizottság nyers hangú elutasításának: «az európai

értelemben vett szóbeliség és közvetlenség eszméjével a hazai jogtudomány még nem foglalkozott eleget». Fájdalom ez a nyilatkozat még ma is épen úgy áll. Ma is csak ez az oka, hogy nincs modern törvénykezési rendtartásunk. Az elmult 15 év elvesztegetett idő, tévútakon jártunk, tövisszurásokat kaptunk, de rózsát nem találtunk.

Most újra kell kezdenünk, csak az a kérdés, hol?

El kell zarándokolnunk az eredeti forráshoz, és itt sem a német professorok szemüvegét használnunk, hanem saját szemünket.

A forrás hazája Francziaország, szülője és nevelő anyja pedig a párisi parlement.

Messze vinne a párisi parlement történetével részletesebben foglalkoznom, de pár főbb momentumot okvetetlenül ki kell emelnem.

Míg Németország fejedelmei nagy politikát űztek s ennek folytán az ország belügyei a legnagyobb ziláltságba jutottak, min az Italiából importált, elfajult római jog beültetésével iparkodtak segíteni, s így egy önálló nemzeti jog fejlésének útját egyenesen elvágták: addig Francziaország királyai a saját országukban való korlátlan hatalmuk megállapításán és megerősítésén fáradoztak a legnagyobb buzgalommal. Czéljuk kivitelére, mint legalkalmatosabb eszközt az igazságszolgáltatás centralisatióját választották. A jog, ítéletet mondani, kinyilatkoztatni, hogy melyik félnek van igaza, valóban olyan dolog, melynek elvonása egyik hűbérúr hatalom-körét sem látszott érzékenyen csorbítani, s csak akkor vették ők magukat észre, midőn látták, hogy a fejedelmek az igazságszolgáltatás czíme alatt az administratiónak egyéb ágait is mindinkább jog- és hatalomkörükbe vonták. De már ekkor késő volt, a hűbérurak megtörve, a királyság pedig megerősödve tért meg a harczból.

E küzdelemnek a franczia igazságszolgáltatásra a legjobb visszahatása volt. A kormányzat ezen ága a franczia királyok részéről lelkes fölkarolásban részesült. Mint az absolut királyság megalapításának eszköze, első sorban egységessé tétetett, a mely egység a párisi parlementben nyert testet. Ez volt az a hatalmas testület, mely az egységes törvénykezési eljárást is megteremtette és melyről Beugnot úgy nyilatkozott, hogy «a királyság után

nem volt Francziaországnak politikai intézménye, mely fényesebben és magasabban állott volna a közvélemény előtt, mint a párisi parlement. A trón mellett biztos alapon nyugodva, midőn ez szilárdabbá tette, ugyanakkor az igazság és jog eszméjét terjesztette és juttatta uralomra az országban. Ős régi eredete, azon kiváló szolgálatok, melyeket a hazának a legválságosabb időkben tett, megingathatatlan függetlensége, tagjainak öröklött erényei voltak azok a források, melyekből az állam ügyeire és a közszellemre gyakorolt hatalmas befolyását meríté. Felkölté a külföld bámulatát, egyhangúlag ismerték el, hogy soha egyetlen bíróság sem gyakorolta nagyobb méltósággal, lelkiismeretességgel a bírói hatalmat, mint a párisi parlement». (OLIM, I. k., II. l.)

És itt a franczia királyoknak egy igen ügyes politikai fogásáról kell még megemlékeznünk. A parlement kezdetben kizárólagosan felebbezési forumot képezett; midőn azonban tekintélye egyre növekedett, a király egyes főpapoknak és főuraknak megengedte, hogy peres ügyeiket első forumban is e magas bíróság elé terjeszthetik; míg végre — mint *Henrion de Pansey* említi — «a jog, ezen bíróságot első közvetlen bíróul bírni, a legbecsesebb prærogativák közzé tartozott.» Ugyanő idézi OLIVIER kanczellárnak 1549-ben II. Henrikhez intézett beszédét, hol az mondatik, «hogy a parlement az összes keresztyénség előtt oly nagy becsülésben és tiszteletben részesűl, hogy még idegen fejedelmek is örömest vetik alá magukat ítéletének.» És ennek nem egy példáját találjuk a történelemben.

Midőn pedig a parlement quasi törvényhozó hatalommal is felruháztatott (lit de justice), a franczia igazságszolgáltatás fejlődésére úgy az anyagi mint az alaki jog terén vezérszerepet biztosított magának, úgy hogy egy 1363-ik évben kiadott Ordonance már akképen nyilatkozik róla, mint a királyság összes, törvényszékeinek mintaképéről és szabályozójáról: «totius justitiæ regni nostri speculum clarissimum.»

Ez a hatalmas testület volt az, mely közel egy ezred éves, észszerű tapintatos gyakorlatával a franczia úgynevezett szóbeli eljárást megteremtette.

Bátor leszek egy rövid pillantást vetni erre a történeti processusra is.

Az ó-franczia, helyesebben feudalis per a legszigorúbb

formalitásokhoz kötött eljárás volt, a tárgyalási elv, a felek előadásának formai kellékei, a kimondott szó visszavonhatatlansága a legmerevebben voltak benne keresztülvive. Az ezekből való lépésről-lépésre haladó kibontakozás jellemzi a franczia peres eljárás történeti fejlődésének irányát, ellentétben a közönséges német írásbeli perrel, mely a legformátlanabb inquisitorius perből lassanként bonyolódott bele a formalitások labyrinthjába és a képtelenségig vitt tárgyalási elvbe.

A franczia feudalis per merev formaságán az ütötte az első rést, midőn a törvényszéki párbaj a tanúbizonyítással helyettesíttetett. Igen, de hogy illeszteni be ezen új bizonyítási módot a feudalis per keretébe, mely sem a bírónak, sem a feleknek a legcsekélyebb szabad mozgást nem engedte meg, a hol a bíró tulajdonképen nem a tények, hanem a felek által ejtett szavak felett ítélt?

Ezt a kérdést ritka tapintattal és előrelátással a parlement szervezetét megállapitó 1291-iki Ordonance oldotta meg. E rendelet az ügyek természetéből indúl ki, és ezeknek két faját különbözteti meg: 1. melyek egyszerűen a felek előterjesztése alapján: 2. melyek az elrendelt és megejtett tanúhallgatás folytán voltak elintézhetők; ehhez képest a parlement-t két külön szakaszra osztotta: a «*Grande Chambre*», mely az először említett esetben a felek egyszerű előadása folytán azonnal érdemleges ítéletet hozott; a második esetben pedig, az ügyet a tanúhallgatás eszközlése, a vizsgálat (enquête) megejtése végett a bíróság másik szakaszához a «*Chambre des Enquêtes*»-hez utasította, melynek tagjai «enqêteur»-öknek neveztettek, hivatásuk csakis a tanúkihallgatásra szorítkozott, minek eredményéről a «Grande Chambre»-ban referáltak, mely utóbbi ezen relatiót a második tárgyaláson, az érdemleges ítélethozatalnál értékesítette.

Már Beugnot kiemeli, hogy «a tanúbizonyításnak ezen rendszere volt az, mely a francziáknál az egész igazságügyi administratió alapjául szolgált». Valóban a franczia peres eljárás sorsa ezzel el volt döntve; út nyittatott arra, hogy a tisztán szóbeli feudalis perben egy másik becses technikai eszköznek, az írásnak is szerep jusson, a nélkül hogy ez a nem kevésbbé fontos és szükséges élőszót kiszorítsa.

Mikent történt ez?

A Chambre des Enquêtes feladatai közzé tartozott az is, hogy az enquête eredményét a Grande Chambre-nak tudomására hozza, a mi nem csekély nehézségekkel járt. A chambre des enquêtes ugyanis testületileg járt el a tanúkihallgatásnál, az erről való relatiót azonban már nem végezhette ugyanezen a módon, de egyes tagok sem felelhettek meg ezen feladatnak, mert a tömegesebb számmal kihallgatott tanúk vallomását emlékezetben tartani, azt — sokszor több napok eltelte után — híven reproducálni, a lehetetlenséggel volt határos. Egyedűli kisegítő eszközűl az írás kínálkozott, daczára annak, hogy ez az ügyesség a bírák jó része előtt ismeretlen volt, a min meg úgy segítettek, hogy az enqueteur-ök a melléjük kirendelt írnokoknak tollba mondották az enquête eredményét.

E tanúhallgatási jegyzőkönyvek képezték a franczia per első írásbeli actusait. Beugnot fáradhatatlan kutatásainak sikerűlt a XIII. századból származó 134 eredeti tanúhallgatási jegyzőkönyvet felfedezni. Szerfelett tanúlságosak ezek az okmányok; nem egyszerű kérdéseket és feleleteket tartalmaznak azok, hanem az összes tanúvallomások resuméjét. Az enqueteur-öknek egy kész anyaggal kellett a Grande-Chambre előtt megjelenniök, mint collegialis bíróságnak kötelességük volt a netalán ellent mondó tanúk vallomásából is a valódi tényállást megállapitani. Minden egyes enquête-jegyzőkönyv egy valódi elaboratum, melynek czélja az ítélő bírót azon fáradságos és időt rabló munkától felmenteni, melylyel a tényálladéknak a tanúk zűrzavaros vallomásaiból való construálása járhat.

Megengedem, hogy ez az eljárás közvetlenség elvével nem igen egyezett, de hiszen nem is ez a czél, hanem gyakorlati előnyök. A tanúkihallgatást végző collegium ment volt minden előleges rokon, vagy ellenszenves benyomástól, melyet a felek puszta előadása az előző tárgyaláson az ítélő bíróra esetleg gyakorolt; eleje vétetett az inquisitorius perben elkerűlhetetlenűl felszínre vergődő ama ferdeségnek, mely az igazságot egy oldalú irányban kutatja. Míg továbbá az inquisitorius canonjogi pernél nem lévén a bírónak fizikai ideje, hogy a feleket és tanúkat is kihallgassa, a mondottakat pedig jegyzőkönyvbe vezesse, a szükség és kényelemszeretet egyenesen oda vitte az

embereket, hogy a felek, vagy képviselőik a jegyzőkönyveket maguk szerkeszszék meg, az az hogy írásbelileg tárgyaljanak; addig a parlementi pernél, hol a tanúvallomások készen vitettek a bíró elé, és quasi-okmány bizonyíték jellegét öltötték fel, a kényelemszeretet és időkimélés meg épen arra kényszerítette a feleket és bírókat, hogy a tiszta szóbeli tárgyalás mellett szorosan megmaradjanak.

A parlementi per fejlődése a legnagyobb következetességgel folyt ebben az irányban: az ítélő bíró előtt folyó tárgyalásból *minden olyan incidentalis kérdést kiszakítani, és külön közeg vagy eljárás elé utasítani, a mely a főtárgyalás menetét alterálta, megszakította, vagy ellaposíthatta volna.* Értekezésem czélján túl esnék minden egyes ilyen fejlődési mozzanatot kifejteni; mert ez esetben magának az egész pernek történetét kellene előadnom. Az enquête berendezése mind végig minta gyanánt szolgált a tekintetben, hogy az ítélő tanács nemcsak az incidensek tisztázásától felmentetett, hanem hogy mindezeknél az írásnak mint technikai eszköznek kiváló, sokszor kizáró szerep juttatatott.

A per előkészítésnél kiváló fontossággal bíró úgynevezett előleges perirat-váltás, valódi természetére és rendeltetésére is egészen más világot vet annak története; mint a hogy a felől Feuerbach és Mittermaier nyomán haladó jogászaink a III. jogászgyűlésen vélekedtek.

A perirat-váltás első nyomai az enquête előkészítésénél mutatkoznak. Miután az enquête-t nem az ítélő bíró végezte, a Chambre des enquêtes tagjai pedig az ügy tárgyalásában részt nem vettek: a két sectió közt egy szellemi kapcsot kellett létesíteni, és ezt a bíróság a felek diligentiájára bízta. Az 1363-ik évi Ordonance, mely maga egy kis perrendtartási codex, e tárgyban részletes intézkedéseket tartalmaz. A 9. §. értelmében: «ha a felek előterjesztései a szóbeli tárgyalás alkalmával (Lorsque la cause aura été plaidé; latin szöveggel: Causa vero utrinque placitata) a ténykörűlményekre nézve nem egyeznek, és ha e vitás tények megállapíttattak (auront été appointées; appunctate); kötelességükké tétetik az ügyvédeknek (avocats) feleik védő és támadó állításait pontonkint írásba foglalni».

A megállapított és az ügyvédek által írásba foglalt pon-

tozatok, miután külön-külön rubricákba vezettettek, *rubricae, rubrices, appuntuamenta, articles* neveket viseltek, maga az eljárás pedig *appointement*-nak hivatott.

Az appointement teljesítésére a 13. §. a feleknek három napi határidőt engedett, ezen idő alatt voltak az ügyvédek kötelesek a vitás ténykörülményeket véglesen megállapitani és irásba foglalni, a mely ténykedés megjelölésére rendszerint a «Concordare articulos» kifejezés használtatott. Az articulusokat két nap alatt a törvényszéki jegyzőnek kellett átadni, ki azokat kellő záradékkal ellátva, hivatalos okmány jellegével ruházta fel. Az articulusok ezután a Chambre des Enquête-hoz tétettek át, mely a tanúkat a megállapitott vitás pontokra annak módja szerint kihallgatta.

Az appointement tehát közvetlenül az enquête-t, közvetve a második tárgyalást *előkészítő*, a felek által teljesített *irásbeli* actus volt. Hasonló előkészítés vált szükségessé az *első* tárgyalást megelőzőleg is.

Már a legkezdetlegesebb szóbeli pereknél is mindenkor idő engedtetett a feleknek arra, hogy a szóbeli tárgyalásra előkészülhessenek. *Planck* az előkészületi cselekményeknek a középkorban Németország némely városaiban divatozó igen érdekes módját ismerteti. A követelés tárgya felperesnek csak a tárgyaláson adatott tudtára, ki ha feleletével kész nem volt, a törvényszéktől időt kért, hogy a dolgot barátaival, ügyvédjével (Fürsprecher) megbeszélhesse; ez az úgynevezett «*Gespräch*» intézménye. Háromszor vonúlhatott vissza a tanácskozásra mindegyik fél, mialatt a birák vártak. Ez a rendszer nem volt élet és fejlődésképes; mert egyenesen arra látszott hivatva, hogy a szóbeli tárgyalást ad absurdum vigye, mert az előkészületi cselekményeknek épen az a feladatuk, hogy a szóbeli tárgyalásból mindaz elvonassék és egy különálló csoportba tereltessék, a mi annak menetére zavarólag, vagy gátlólag hathatna. A parlementi gyakorlat e téren is kiváló ügyes tapintatot tanúsitott.

A parlement elé tartozó fontosabb ügyekben alperes perbe idéztethetésére bírói parancs kieszközlése volt szükséges, a mi úgy történt, hogy felperes megjelent a bíróságnak e czélból kiküldött jegyzője előtt, ki a kívánt idézésről, a felek neveiről és a per tárgyáról jegyzőkönyvet vett fel, mely «adjornamentum»

nevet viselt. Erre a bíróság, ha helyét látta, kiadta az idéző parancsot, melynek folytán a törvényszéki szolga az idézést alperesnél élőszóval teljesítette a nélkül, hogy ezt a per tárgyával megismertette volna. Maga a keresetemelés csak a szóbeli tárgyaláson történt, s így alperesnek is csak ekkor jött tudomására, hogy mi és mely alapon követeltetik tőle. Ez az eljárás a bonyolúltabb perlekedési viszonyoknak már sehogy sem felelt meg; kettős fáradság és valóságos időrablás lett volna hogy alperes akkor, midőn felperes keresetének hosszúra nyúlt előadásával a bíróság idejét és figyelmét már igénybe vette, a védelemre való előkészülés czéljából az ügy elhalasztását, vagy éppen mint a német városokban történt, a tárgyalás felfüggesztését követelhesse.

A törvényhozás és bírói gyakorlat itt is a megkezdett helyes nyomon haladt. Két eszme képezte a kiindulási pontot: 1. az előkészülés kizárólag a felek magán dolga, melyet nekik maguk közt kell elvégezniök; 2. hogy a tárgyalás a készületlenségre való hivatkozás által megszakítható ne legyen. Ezért rendeli az 1363-ik évi Ordonance 4. §-a, hogy három nappal azután, midőn a tárgyalandó ügyek jegyzéke a bíróságnál kihirdettetett, «felperes vagy ennek ügyésze (procureur) köteles az adjornamentumot alperesnek, vagy ügyészének megmutatni vagy arról másolatot adni, mit a huissier-k közvetítenek, kiknek e czélból a tárgyaló szoba ajtajánál kell megjelenniök.

Ez a kezdetleges institutió képezte magvát a további fejleményeknek. A kibővülés és átalakulás gyorsan ment. Az adjornamentum, mely nem volt rendes keresetlevél, rendeltetésénél fogva felperes követelésére vonatkozólag csak szűk szavú felvilágosításokat tartalmazott. A gyakorlat itt a canonjog után indúlt s csakhamar szokássá vált az adjornamentumot IX. Gergely Decretalisaiban foglalt intézkedések mintájára szerkesztett keresetlevéllel pótolni, míg az 1498-ik évi Ordonance által ugyanez már kötelezővé tétetett:

«que les exploits d'ajournement fussent a l'avenir donnés par *écrit et libellés*».

A megkezdett irányban további fejlemények létesültek: alperes is köteleztetett, hogy az előadott módon már előlegesen közölje felperessel kifogásait, a mi a kereset mintájára írás

által közvetíttetett. Mind ezen irataikat a felek a «huissier audiencier» közben jöttével cserélték ki, gondosan kerülve alsó rendű bírósági közge előtt minden szóbeli pertractálást.

A fejlődés további menete e ponton túl az ügyészek (procureur, procurator) intézményével van a legszorosabb kapcsolatban.

A puszta perirat-váltás épen nem merítette ki a procuratorokra nehezedő előkészítő cselekményeket, már a régibb időből kelt Ordonance-ok is a teendők egész sorozatát említik. Az 1425-ik évi Ordonance 65. §-a értelmében kötelesek a procureur-ök a fél által előterjesztett és az ügyre vonatkozó tényekről emlékiratot (mémoire) szerkeszteni és két példányban kiállítani; ezekből egyet az avocat-nak adnak át, a másikat maguknak tartják meg, hogy szükség esetén legyen mihez folyamodniok, mert a tényekről való kellő tudomás hiánya nekik mentségül nem szolgálhat. Feljegyzendik feleik lakását is és tudósítsák őket koronként a dolgok állásáról, mert az a körülmény, hogy feleikkel nem értekezhetnek, nem ad elegendő okot arra, hogy az ügy a litis contestatio, az az a megkezdett szóbeli tárgyalás után elhalasztassék. Mindent úgy kell tehát elintézniök, hogy az audience zavartalanúl és félbeszakítás nélkül folyhasson le; ugyanerre a czélra törnek az egymást sűrűn követő többi Ordonance-ok számos egyéb rendelkezései is.

Az 1344-ik évi Ordonance 5. §-a, miután az ügyek késedelmes elintézését leginkább a procuratoroknak ama hanyag és roszakaratú eljárása okozta, hogy a perre vonatkozó iratokat az ellenfélnek felmutatni vonakodnak (unus alteri adjornamenta, relationes et alia quæ parti adversæ debent exhiberi, recusant exhibere): szigorúan meghagyja nekik, hogy a szóbeli tárgyalás előtt mindezeket az iratokat egymással közöljék. Az 1453-iki Ordonance már szentesíti is ezen rendelkezéseket és olyan dispositiókat tartalmaz, melyekben az esetlegességi elvnek egyik szelidebb fajára ismerünk. Az 57-ik szakasz 100 sol büntetéssel sújtja a procuratort, ki az írásokat az ellenféllel ennek jelentkezése alkalmával nem közli, míg az 59-ik szakasz a nem közlött írásoknak figyelmen kívül hagyását rendeli el, habár azok a szóbeli tárgyaláson felmutattatnának és reájuk hivatkozás történnék is.

Hogy kötelesek voltak-e a pocuratorok periratokat váltani és a szükséges közléseket ezen az úton eszközölni, erre nézve a rendeletek kényszerítő dispositiókat nem tartalmaznak; annak azonban, hogy a szükséges közlések rendszerint perirat-váltás által történt, kétségtelen nyomai vannak. Az 1453-iki Ordonance 80. §-a meghagyja, hogy a procureurök felesleges és impertinens beadványokat ne szerkesszenek, ellenőrzés czéljából meg kötelességükké teszi, hogy minden periratot saját aláírásukkal lássanak el. Egyátalában a periratváltás az 1667-iki Ordonance-ig rendszeresítve nem volt; s nem is tekinthető az ezen időben még egyébnek mint a mellőzés terhe mellett előírt *bizonyíték-közlések egy a dolog természetének leginkább megfelelő módjának* a mely czélból természetesen a bebizonyítandó tényeket is felkellett sorolni. Ennélfogva e periratok «*inventarium*» alakjában szerkesztettek, melynek egyes tételeit a perbeli tények és bizonyítékok képezték, és a melyek közzé az 1453-iki Ordonance 101. §-ának rendeleténél fogva szigorúan tiltva volt jogi fejtegetéseket vegyíteni. Ezen inventariumokban, *épen úgy mint a tanúkihallgatás (enquête) alapjául szolgáló rubricákban*, minden egyes tények és bizonyítékok sorszám alatt articuláltattak, a honnan ez az eljárás is «appointement» nevet vett fel.

Ugyan ebben az irányban fejlesztette tovább a periratváltást az *1667-iki Ordonance*, mely az uralkodó gyakorlatot tulajdonképen csak pragraphusokba szedte, s legfeljebb némi szükséges javításokat eszközölt rajta. Szigorúan határozza meg és semmisség terhe alatt írja elő a keresetlevél (exploit d'ajournement) kellékeit, mely mellé a kereset alapjául szolgáló okiratok hiteles másolatban csatolandók. Alperes makacsság terhe alatt köteles kifogásait és bizonyítékait bizonyos határidőn belül felperessel egy másik periratban (défenses) közölni. Mellőzés terhe mellett állapitja meg a felhozandó kifogások sorrendjét. További perirat-váltás nincs kötelezőleg előírva.

A Code de Procédure Civile az Ordonance rendelkezésein csak annyit változtatott, hogy az ellenirat (défenses) kötelező voltát megszüntette és facultativvá tette.

Van azonban egy pont, melyre nézve sem az Ordonance, sem a Code semmi nemű intézkedést nem tartalmaznak és melyen épen ezért a német és magyar jogászok oly sokáig

törték fejüket; ez az, hogy *milyen joghatály tulajdonítandó ezen periratoknak?*

Ennek megfejtése a mondottak után — azt hiszem — semmi nehézséggel nem fog járni, főleg ha amaz örökké zavarólag ható ős-germán elvektől eltekintünk és tisztán az észszerű gyakorlatias szempontra helyezkedünk. Mielőtt azonban erre reá térnék legyen szabad előzetesen egy némely dologra reflectálnom.

A czél az anyagi igazság kiderítése, melynek egyetlen eszköze, megengedni a bírónak azt, hogy ez a bizonyítékokat és tényeket szabadon méltányolhassa, minek meg ismét conditio sine qua non-ja az, hogy a bíró magukat a feleket vagy képviselőiket hallgassa meg; *erre pedig egyedüli alkalmatos technicai eszköz az élőszó,* mert a puszta írásbeli előterjesztés *előadót* tesz szükségessé.

Igen jól ismertek azok a halva született üres conbinatiók, melyeknek czéljuk egy modus vivendit létesíteni, hogy a felek írásbeli előterjesztése mellett is elkerülhető legyen az előadó. Ez a törekvés igen természetes, mert mind azon bajoknak, melyek az úgynevezett írásbeli perrel járnak, kilencz tized részben nem az annyit kárhoztatott írás maga mint ilyen, hanem igen is az előadói rendszer az oka. Nem ereszkedem ennek bővebb fejtegetésébe, mert érzékeinkkel tapasztaljuk, hogy ha maholnap a bíróság létszámának folytonos szaporítása mellett a bírák szemet és lelket ölö munkájuk terhe alatt összeroskadnak; ha az államnak igazságügyi budgetje folytonosan emelkedik, a nélkül hogy az adózóknak nagyobb árért jobb, és gyorsabb igazságszolgáltatást tudna adni ellenértékképen: ennek mind az előadói rendszer az oka.

Ha már jelszót akarunk, ne az a hármas ős-germán elv legyen az, hanem az előadói rendszer kiküszöbölése. Számos zugperrendtartás volt Németországban, a melyben a szóbeliség elvét a codexszerző oly præcisitással vélte keresztűl vinni, hogy Arminius korában sem volt különben, de azért a referens bíró egyikből sem hiányzott. Hogy ilyen körűlmények közt milyen értéke van a szóbeliségnek, közvetlenségnek és nyilvánosságnak, azt Leonhardt porosz igazságügyi minister mondta meg akkor legjobban, midőn a szabadalmazott perrendtartás-gyártókat

a «verfluchte Referenten-Wirtschaft»-jukkal egyetemben elátkozta.

És ez az átok nagyon helyén vala. Az előadói rendszer nemcsak egészség és lélekrontó, nemcsak lassúbbá és drágábbá teszi az igazságszolgáltatást, hanem egyátalán megakadályozza, hogy valódi igazságszolgáltatás legyen, mert ezt mint Prometheust a legalis bizonyítási rendszer kősziklájához lánczolja, a hol meg ismét sokszor vérző szivvel és tehetetlenűl kénytelen elnézni a bíró, hogy a ragadozó madarak miként osztják fel maguk közt prédaként az igazságot.

És ez nem is lehet másképen.

Már történetileg megelőzte az előadói rendszer a legalis bizonyítás rendszerét, ez utóbbi az előbbinek csak következménye.

Hol a felek írásban terjesztik elő a bíróságnak a per anyagát, ott az előadó a szerinte lényeges momentumokat úgy szólván csak kihalászsza; olyan rosta ő, melynek nemcsak az a hivatása, azt ereszteni át, a mit ő jónak lát, hanem a ki ezen átszürődés alkalmával alakít is; akár mennyire őrizkedik, mégis reá nyomja arra a maga egyéniségének bélyegét; hát ha még mellé véleményező és szavazó is, vajon nem úgy fogja-e előadni a dolgot, nem úgy fogja-e csoportosítani a tényeket, hogy ítélettervezetének elfogadása biztosíttassék. Ő válogatja ki a lényeges és lényegtelen ténykörűlményeket, egyiket mellőzi, a másikat futva és nem a maga helyén érinti. Elenyésznek a védekezés finom nuance-ai, melyek sokszor oly fontosak az anyagi igazság kiderítésénél, letörli a perbeszédek hamvát; a tényállás száraz színtelen felsorolásánál a védekezés jó vagy rosz hiszeműségének színeit fel nem tünteti, vagy saját subjectiv felfogásához képest kelletinél jobban színezi.

Ilyen körűlmények között fél lehet a biróból; s hogy ez ne legyen, látta sokkal előnyösebbnek évszázadok hosszú tapasztalata belőle inkább gépet csinálni.

Szabad bizonyítási rendszernek csak ott van helye, hol a felek, vagy ügyvédeik maguk terjesztik elő a bírónak az ügyet, hol a bíró a felek mindent kimerítő előadásának összbenyomása alatt hozza az ítéletet; csak itt lehet helye a különféle ténykörűlmények összevetéséből vont combinatiónak; mert mind a

két fél úgy csoportosítja tényeit, a hogy magára nézve legkedvezőbbnek véli. Itt sokszor az előadásnak legfínomabb nuance-ai döntenek. Míg a legalis bizonyítási rendszernél a konok tagadások hadának csak formai jelentősége van: emitt legtöbbször épen a tagadó fél ellen fordúl annak elé, rosz világot vet jóhiszeműségére, sőt a mennyiben a tagadott ténykörűlmény bebizonyíttatnék, egyenesen a hazudozás, az erkölcstelenség bélyegét süti a tagadóra s bizonyított tényeinek is csak annyi hitelt ad a bíró, a mennyit egy hazug ember egyátalán érdemel. Itt tere van azon magosabb bírói cognitiónak, mely a két egyforma erővel kifejtett ellentétes álláspont közti eligazodásban nyilatkozik. Ez az igazi bírói functió, hol a bíró mindent latra vethet, hol sokszor egyetlen elejtett szó, maga a védekezés iránya, szelleme adja kezébe az igazság kulcsát.

Hogy azonban mindez érvényesűlhessen, még az előadói rendszer puszta kiküszöbölése sem elegendő. Egy olyan szóbeli fő tárgyalásra van szükség, a hol mind a két fél, *zavartalanúl és egy folytában* terjesztheti elő ítélő bírájának, az egész tanácsnak, saját ügyét és álláspontját. Idáig pedig hosszú és sokszor nehéz göröngyös út vezet. Azok kik külföldön, főleg Francziaországban, egy nyilvános audience-t, szóbeli tárgyalást láttak, de annak előzményeit végig nem élték, vagy nem csinálták, épen olyan csalóka nézeteket szerezhetnek maguknak a franczia szóbeli eljárásról, mint a ki életében mindig csak a pompásan terített asztalhoz űlt, de a konyhát soha sem látta. Ezek természetesen nem látnak egyebet, mint plaidoyer-t, nyílvánosságot, és közvetlenséget; mindenesetre megragadó kép egy ilyen audience, mint akár egy pompásan terített, és dúsan megrakott asztal; de hogy ennek a készítési titkát is ellessük, bizony el kell látogatni a konyhába, és ez az avoué irodája, a hol csupa írás, csupa titkosság uralkodik, közvetlenségnek pedig sem híre sem hamva és mennyi munka, mennyi fáradság, míg oda ki præparalódik az ügy, hogy végre audience-ba lehet vinni.

A kik meg a franczia eljárást csak könyvekből ismerik, mindjárt készek anathemát szórni rá, hogy miért nem végeznek mindent nyilvánosan, szóbelileg közvetlenűl a bíró előtt, miért nem olyan szép minden perbeli cselekmény, mint az audience. Ennek igen egyszerű oka van. Az első az, hogy ez phizikai lehe-

tetlenség volna; a második az, hogy ha efféle eljárás még keresztül vitetnék is, teljesen czél tévesztett lenne.

A bíró idejét kímélni kell, ezzel az állam pénzét is kiméljük. Az, a ki az eljárás minden részében szóbeliséget, nyilvánosságot és közvetlenséget követel, az a mai óriásilag növekvő forgalom mellett nem követel kevesebbet, mint a bírák létszámának és az igazságügyi budgetnek megháromszorozását, azután négyszerezését és így tovább. Ha minden incidentalis kérdés eldöntéséhez, minden jelentéktelen pervezető végzés meghozatalához két, esetleg négy ügyvédből, három vagy öt biróból álló nagy apparátust helyezünk mozgásba, a felekre nézve is annyira megdrágitjuk az igazságkeresést, hogy azt lehetetlenítjük, ennél pedig még a kötött bizonyitási rendszer is előbbre való. Ilyen idő- és pénzpazarlást igénylő rendszer után kapkodni az uralkodó nemzetgazdasági eszméknek, a helyes munkafelosztásnak egyenes negatiója.

De czéltévesztett is, mert nem alkalmas arra, hogy általa a bizonyitékok szabad méltánylásának rendszere érvényesüljön. Olyan eljárás, melynek az a czélja, hogy benne a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság minél tökéletesebben, tehát minden részleteiben keresztül vitessék, eo ipso szakadozott; annyi darabra apróztatik föl, a hány fenakadás történik, s miután az mindannyiszor való recapituláczíót tesz szükségessé, ezt pedig az idő ki nem adja, a szóbeli tárgyalás írásbeli és pedig jegyzőkönyvi fixirozását teszi szükségessé, ez meg ismét egy előadó birót. Hol leszünk ekkor a bizonyitékok szabad méltánylásával? A szóbeli tárgyalás túlhalmozására vezet ez, mely saját súlya alatt full meg; a czél föláldozása ez az eszközért, csak azért, hogy elmondhassák, hogy a mi eljárásunk a hármas ős-germán elv eszméjének tökéletesen megfelel. Ez legyezgetheti a német írók által fölébresztett álhiúságot, de nem felel meg a practicus szükségleteknek, és nem egy helyes perrendtartás eszményének sem.

Pedig mi már reá léptünk erre a hamis útra, akkor, midőn a III. magyar jogászgyűlés enunciálta az elvet, hogy «az előkészitő periratok váltása a *legszükségesebbig* leszállított számban megengedhetők ugyan, de azok a per érdemének elbírálásánál *figyelembe nem vehetők*». Hogy mily óriási tévedés

ez, erre nézve fölösleges volna egyebet fölhoznom, mint hogy a franczia jogászoknak, sem a gyakorlat embereinek, sem az elmélettel foglalkozó tudósoknak évszázadokon át soha eszük ágában sem volt fölvetni azt a kérdést, hogy milyen joghatály tulajdonítandó a periratoknak, vagy az abban mondottaknak. A franczia perjog szerint különböző joghatály csak az avocat és avoué által mondottakkal van egybekapcsolva. Az avocat a félnek csak patronusa, jogvédője; ha hibásan ad elő valamely tényállást, azt a fél, vagy ennek képviselője az avoué azonnal, az audience-ban desavouálhatja. Az avoué — a félnek képviselője, alteregója, dominus litis, az a mit mond, vagy ír, a felet föltétlenűl kötelezi, mint ha ő maga mondaná. Ő a szóbeli tárgyalás alkalmával mindig ott van az avocat oldala mellett (les avocates assistès pour leurs avoués, mint az ítélet tenorja hangzik), ő ha ellent nem mond, hallgatag elfogadja, magáévá teszi az avocat által kifejtett tényállást. És a mit az avoué a periratokban a tényállásra nézve előad, miért lenne annak csekélyebb hatálya, mint a mit élőszóval mond. A francziák e tekintetben sokkal practicusabbak, minthogy sem a szóbeliség hangzatos elvének vesszőparipájára ülnének. De nincs is reá szükség, mert daczára ennek, az ő eljárásuk még mindig sokkal inkább szóbeli, mint a német birodalmi perrendtartás, mely a 128. §.-ban megtiltja a szóbeli tárgyaláson a periratokra hivatkozni, és a mely az ebben tett beismeréseknek semmi joghatályt nem tulajdonít (261. §.).

Nem a törvény határozza azt meg, hogy mily joghatály tulajdonítandó a periratokban kifejtett tényállásnak, hanem igenis a biró esetről esetre. A III. magyar jogászgyűlés enunciatuma, a német birodalmi perrendtartás intézkedései a szabad bizonyitási rendszernek az örökké zavaró szóbeliség elve által okozott félreértésén alapúlnak. *Ellentmond* a fél a szóbeli tárgyaláson a periratban előadott tényeknek, módosít, haboz, akkor vagy tudja ezt indokolni, vagy nem, s vagy elfogadja a biró ezt az indokolást, vagy nem; ha megengedjük neki a bizonyítékok szabad méltánylását, nem lehet őt arra kötelezni, hogy annak adjon több hitelt, a mi mondva volt, nem annak, a mi írva volt. És még csak az sem szükséges ehhez, hogy a biró azokat a periratokat olvassa, ott van a legjobb ellenőrző

az ellenfél, majd felolvassa az, ha veszi észre, hogy a másik magát hazudtolja.

A gondolkozásnak ezen természetes mederbe való visszavezetése által, az előkészítő periratoknak — úgyszólván egész problemája meg van oldva. Most is quasi inventarium alakjában vannak a franczia periratok szerkesztve, a tények és bizonyítékok pontonként ritka præcisitással és kimerítően előadva. Nincs ott nyoma semmi olyannak, pl. elhallgatásnak, mintha az ügyvéd az ellenfél meglepetésére számítana a szóbeli tárgyaláson, nincs az keverve semminemű jogi fejtegetésekkel. És mindez a dolognak immár kifejtett lényegéből önmagából folyik.

És ha ezt tudja az ember, nemde szinte mosolyogni kénytelen a III. jogászgyűlés ama sajátságos enunciatumán, mely egy helyes szóbeli eljárás főkövetelményeképen állítá, hogy a periratok az ítélethozatalnál bírói figyelembe nem vehetők.

De vannak ennél még sajátságosabb követelmények is. Fennen hangoztatják némelyek, hogy a *szóbeli tárgyalás után nyomban hozza meg a bíró határozatát.* Olyan követelés ez, melyet a helyes irányban haladó és megállapodott gyakorlat mint teljesen alaptalant, már régen visszautasított; vissza, mert ellentmond magának a dolog természetének is. A felek judiciumot akarnak, ezt pedig — ha szabad ezen trivialis kifejezéssel élnem — nem lehet a kabát újjából kirázni, idő kell, míg megérlelődik és szilárd meggyőződéssé válik. A legnagyobb absurdum volna a birót akkor, midőn a különféle kifejtett álláspontok még az ő lelkében is csak küzdenek a győzelemért, a skeptikust azonnal ítélethozatalra kényszeríteni, hogy hamarkodja el a dolgot. Ez megalázása lenne a bírói functiónak, egy sokba kerülő szerencsekerékké való törpítése.

«Ha az ügy írásbelileg és szóbelileg kellőleg instruálva van — mondja Colmet-Daage —, a bíróság azonnal ítéletet hoz. De ha azt látja, hogy a dolog jobban fontolóra veendő, a törvényszék a helyett, hogy rögtön ítéletet hozna, ennek kimondását nyolcz vagy tizenöt napra halasztja el a czélból, hogy ezen időközben legyen neki ideje a kérdés megoldását megvitatni, egy szóval az ügyet megfontolni. A törvényszék ilyen

esetben az összes iratok *deponálását* rendeli el a végből, hogy az ügyet beható vizsgálat alá vehesse.»

Több százéves gyakorlat ez Francziaországban.

És itt culminálódik a periratok jelentősége. Mindenkor vázát képezik azok a tényállásnak, egy szilárd pontot, a melyre a biró támaszkodhassék, a mely nélkül azt hagyni nem lehet. A felek soha sem tudhatják előre, hogy fog-e a bíróság ilyen «deliberé»-t elrendelni, igyekezni fognak tehát a tényállást már a periratokban a lehető legnagyobb præcisitással kifejteni, s abból semmi lényegest ki nem hagyni, a periratok hiányosságán soha sem fog az múlni, ha kénytelenek lesznek a szóbeli tárgyalást megszakítani s elhalasztani.

S most a dolgok ezen természetes rendjével szemben képzeljünk el magunknak egy olyan eljárást, hol a periratok az ítélethozatalnál figyelembe nem vehetők, hol a biró, daczára ennek, nyomban a szóbeli tárgyalás befejezte után köteles határozatot mondani. Hová fogna ez vezetni? A szóbeli tárgyalás tönkretételére, lehetetlenítésére; ha csak az igazságszolgáltatás kerekét is végképen meg nem akasztaná. S mindez miért? egy tetszetős hamis elv után való kapkodásért.

Nem lehet és nem szabad tehát sem a periratok hatályát meghatározni, sem a birót a nyomban való ítélethozatalra kényszeríteni. Mindkettőnek szükségességét lehet ugyan a szóbeliségnek és közvetlenségnek tág fogalmából deducálni, de az igazságszolgáltatás érdeke a bizonyítékok szabad méltánylási rendszerének érvényesűlhetése ezeket egyenesen repudeálja. De még ezzel sincs annak elég téve. Egyáltalán minden oly elemtől meg kell tisztítani a szóbeli főtárgyalást, mely annak zavartalan lefolyását gátolhatná. Épen ellenkezőleg, mint a hogy a szóbeliség qua elvnek rendíthetetlen hívei oly fennen hirdetik, ezek nem engednek semmit, mint az első magyar jogászgyűlés indítványozója is mondja: «minden, még a közbeneső birói határozatok is csak előleges tárgyalás után s a felek jelenlétében rögtön mondassanak ki». Hallgassanak ki — mondják továbbá — minden tanút az audience-ban, mert — mint Ökröss okadatolja —: «egy «igen» vagy «nem» — leírva és olvasva bizonyíték; kiejtve sápadt arczczal és reszketeg hangon ellenkező hatást szül»; vagy Lósy Tivadar úr sze-

rint: midőn a bíró a felek saját személyét látja, élőszavát hallja, akkor egyszersmind «az arczkifejezést, a tagok jellemző, össz-, vagy össze nem hangzó mozdúlatait is szemlélheti». Ezzel a bizonyítékok sorába emelik a *mimikát* a szóbeliség és szabad bizonyítási rendszer nagyobb dicsőségére. Nem veszik tekintetbe, hogy a tanúk ez esetben is tiszteletteljes távolban állíttatnak fel a bírói podiumtól, hogy a bírák jó része közellátó lehet, hogy a tanú arcza nincs mindig kellő világításban; nem veszik tekintetbe, hogy ezáltal épen a szabad bizonyítás rendszere alól rántják ki a szőnyeget, egy pár kétes értékű arczfintorgatás és gestus kedveért, s hogy itt tulajdonképen nem büntető, hanem polgári perrendről van szó.

Ha a szóbeliség elvének emez enthusiastái jogtörténeti tanúlmányokkal foglalkoznak, bizonyára reá jönnek arra is, hogy a canonjogi inquisitorius perből épen azért fejlődött ki a mai írásbeli per, mert minden tanút magán a tárgyaláson hallgattak ki, a hol mindent jegyzőkönyvelni kellett, a hol midőn végre belátták, hogy ez nem megy így, a mai írásbeli eljáráshoz tértek meg; belátták volna, hogy a franczia eljárás épen azért maradt meg szóbelinek, mert a tanúhallgatást a főtárgyalásból kiszakították, és belőle egy külön processust, az enquête-t alkották. Ma sem lesz különben, ugyanazon az alapon indúlva, ugyanazon metamorphosis fog ismétlődni, mint évszázadok előtt, csakhogy gyorsabban, mert azok az okok most még sokkal nagyobb mértékben fenforognak. Ma, midőn a forgalom oly óriási mérveket öltött, midőn a bíróságok ügyforgalma mértani haladványokban nő; ha csak minden pénzünket az igazságszolgáltatásra nem akarjuk költeni, a legnagyobb meggondolatlanság lenne egész collegiumot foglalkoztatni tanúkihallgatással és ennek jegyzőkönyvelésével; s mindezt — egy pár esetleges, kétes értékű mimikáért és gestusért. Ha egy kiküldött bíró által hallgattatik ki az a tanú, bizvást elmondhatjuk, hogy több garancziát fog az nyújtani, mintha ugyanezt a collegium, vagy annak elnöke végzi. A kiküldött bíró mellett is ott assistál a két fél, vagy ügyvéde, az általuk kidolgozott kérdőpontok mindenkor teljesebbek lesznek, mint az idővel takarékoskodó elnök elsietett kérdései. Az a három ember (két fél, és a kiküldött bíró) úgy meginquirálhatják a tanút, a mint csak nekik

tetszik. De jobban is lesznek értékesíthetők a tanúvallomások, mert ott szőheti be és azt a részét használhatja fel az ügyvéd plaidoyer-ban, a hová az legjobban beleillik. Ha a bíróság elhalasztja az ítélethozatalt, nem kell a kétes értékű emlékezetre, sem pedig az audience-ban nagy sietséggel tökéletlenűl szerkesztett tanúvallomási jegyzőkönyvekre támaszkodnia, hanem itt is lesz egy biztos alapja; nem fog egyik-másik tanú elmaradása folytán a tárgyalás csonkán maradni, s nem lesz kitéve a bíró annak, hogy a már kihallgatott tanúk vallomása a legközelebbi tárgyalásra emlékezetéből végképen elmosódjék. És a mi legfőbb, — csakis így lesz *egyfolytában megtartható* a tárgyalás és érvényesűlhet ennek folytán valójában a bizonyítékok szabad méltánylásának rendszere.

Azt hiszem, fölösleges említenem, hogy az audience-on kívül elintézendő incidensek ezzel még nincsenek kimerítve. A kifogások egész sorozata, a bizonyítékúl használt okiratok valódiságának tisztázása (verification des ècritures, faux incident civil), a perben álló felek kikérdezése (l'intérrogatoire sur faits et articles), a «désaveu»-per és még számos egyebek, melyek mind egy-egy külön szabályozott eljárás tárgyát képezik, melyekben az írás játssza ugyan a főszerepet, de esetleg a dolog érdemétől függetlenűl audience tárgyát is képezhetik, a nélkül, hogy ugyanazon bíráknak kellene a főtárgyaláson is részt venni.

Messze vezetne ezeket az eljárási formákat egyenként ismertetni. Én részemről csak a vezérfonalat kivántam kimutatni, a melyen nézetem szerint egy életre való modern perrendtartásnak haladnia kell. De csakis a vezérfonalat, távol lévén tőlem, hogy a franczia code de procédure civile-t, melynek részleteiben oly sok az, a mi elavúlt, s még több a hiány: minden tekintetben követendő mintáúl állítanám oda. Reformálni kell ezt is, az eljárás constructiója azonban, az a classicitas, melylyel ott az írás és élőszó egymást kiegészítő szerves egészszé van alkotva, minden időben mintaképül fog szolgálni.

Tudjuk ugyan, és örülünk, hogy már a mi számunkra is készülőben van egy modern perrendtartási codex, de nem tudjuk — és ezt sajnáljuk —, hogy melyek lesznek annak vezér-

elvei. Ha az az irány fog benne testet nyerni, mely e téren eddig uralkodott irodalmunkban, legjobban sajnálnánk.

Talán időelőtti is ezen értekezéssel való föllépésem, ma — midőn a tervezet még meg nem jelent, midőn codificatoraink szándéka még ismeretlen előttünk, még azt is elmondhatnák, hogy én is szélmalom harczot folytatok. Ha mindennek daczára sarkallva éreztem magamat a sorompóba kiállani, szolgáljon mentségemül az, hogy nincs az igazságszolgáltatásnak egyetlen ága sem, melyhez hazai jogász és nem jogászközönségünk több reményt, több illuziót fűzött volna, mint az alkotandó szóbeli polg. törvénykezési rendtartáshoz; utolsó refugium az, melynek ægise alatt a bírói, ügyvédi és minden egyéb igazságügyi miseriáknak egy csapással való orvoslását várják. S ha egy téves̈ztett alkotást kapunk, nemcsak egy illusióval leszünk szegényebbek, hanem az utolsó illusiónk fog szétfoszlani, s lehet, hogy önbizalmunkat veszítjük el. S ez a félelem nem alaptalan akkor, midőn egyik legkitünőbb tudósunk Tóth Lőrincz is úgy nyilatkozik akadémiai értekezésében: hogy «nincs ok, hogy a legjobbat és legczélszerűbbet hazai viszonyainkhoz illesztett némi módosításokkal közörömest el ne fogadjuk», és legjobbnak azt a rendszert tartja, «mely az *irásbeliségre lehető legkevesebb súlyt fektet* s a szóbeliség és közvetlenség rendszerét minél tisztábban, helyesebben és következetesebben állítja fel, mindent gondosan kerülve, mi a vezérelv sértésével járna s annak meghamisítására, kijátszására vezetne».

Nem más ez, tisztelt jogászegylet, mint az eszköznek czélul való kitűzése, mi az úgynevezett zúgperrendek alkotására vezet; egy oly elhagyott útra való tévedés, melyen már senki sem jár.

Van egy másik út is, és ez az, melyet a párisi parlement — fenállása korában a continens első bírósága — nyomozott és készített gondos kezekkel évszázadokon keresztül. Ha erre lépünk rá, nem egy illusióval, hanem egy valósággal leszünk gazdagabbak, — — reményeink teljesedni fognak. *(Élénk éljenzés és taps.)*

Elnök Csemegi Károly: Azt hiszem, hogy alig marad egyéb hátra, mint hogy köszönetünket kifejezzem az igen tisztelt felolvasónak igazán alapos és a tudomány adataival támogatott előadásáért és felszólítsam a t. egyesületet, hogy az előadást discussio tárgyává méltóztassék tenni. (*Helyeslés.*)

A franczia rendszer, melyet a t. elöadó úr ismertetett, folytonosan bírálat tárgyát képezi és kivánatos, hogy a vita ezeket is felölelje. Szükségesnek tartom, hogy a német törekvések is illustráltassanak. Igen helyesen hivatkozott az értekező úr Leonhardt-ra, ki nem fogadja el azon frázisokat, melyeket fennen hangoztatnak, ki az eddigi törekvések hiányait és hibáit éles szemmel és avatott kézzel megjelölte. Hivatkozhatott volna Endemann-ra is, aki szintén ily irányban nyilatkozott. Igen bő anyag kinálkozik egyletünk tagjainak, hogy a materia tüzetes felkarolásával hozzászóljanak a fenforgó kérdésekhez.

Ha méltóztatnak beleegyezni, az értekezés kinyomatása után az elnökség intézkedni fog a vita kitűzése iránt. (*Helyeslés.*)

Elnök az ülést bezárja.

Dr. Fayer László s. k.,
jegyző

Csemegi Károly s. k.,
elnök

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA